

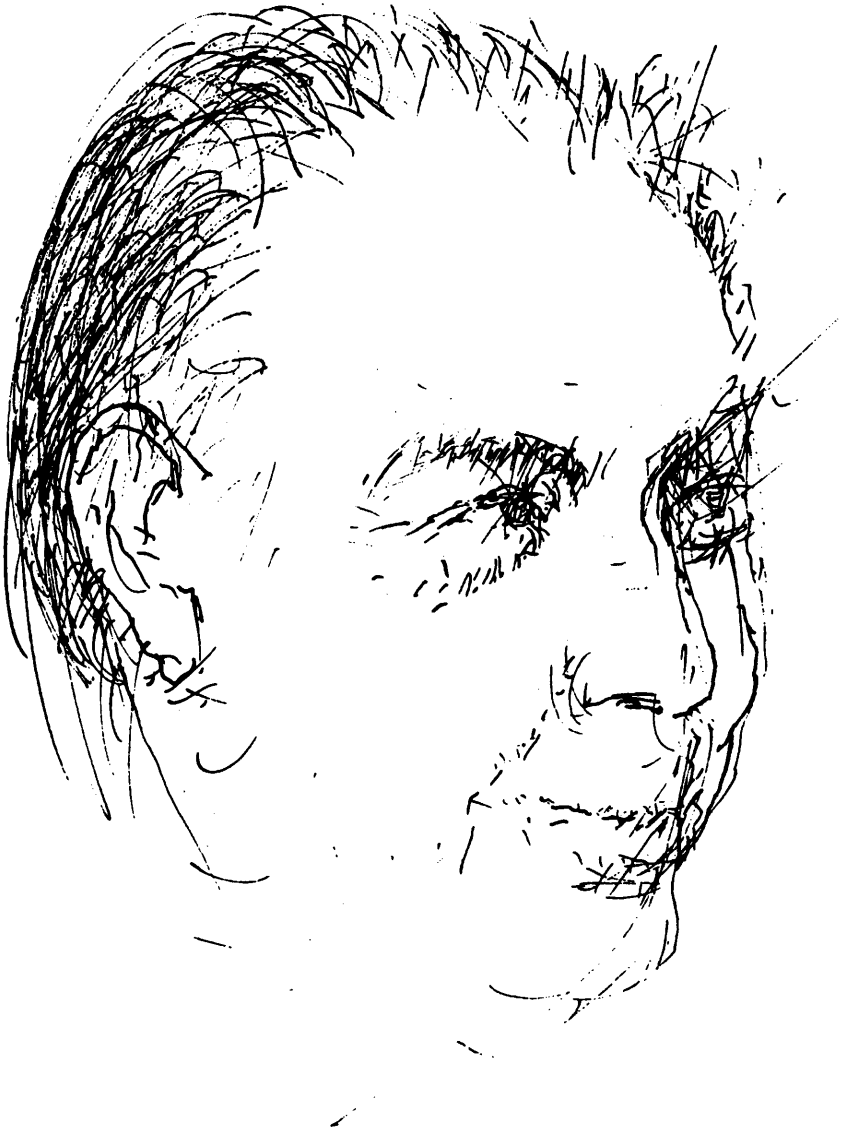
ÍRÓPORTRÉK

SZAJKÓ ISTVÁN RAJZAI

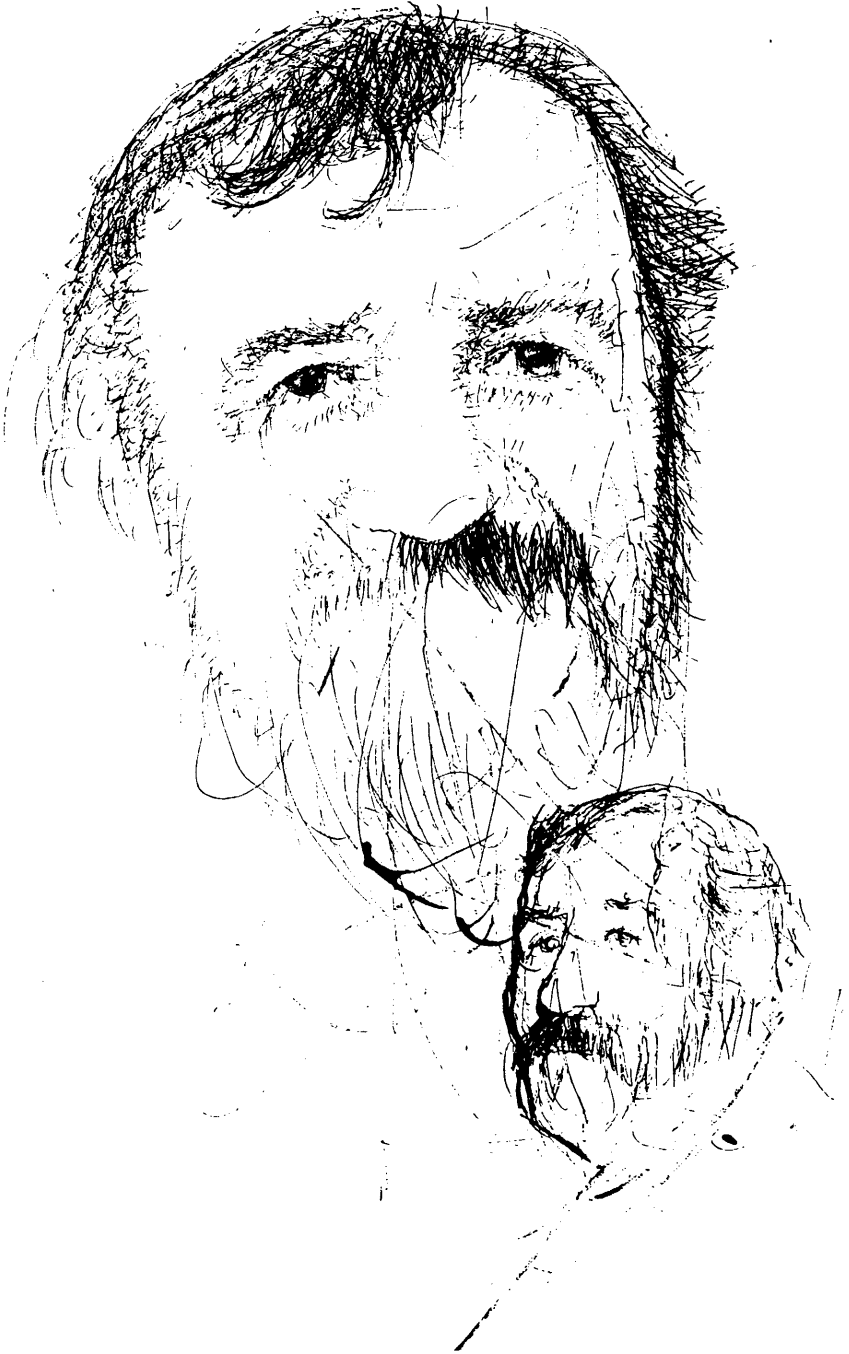
ÁCS KÁROLY
BÁNYAI JÁNOS
BORI IMRE
BOSNYÁK ISTVÁN
BRASNYÓ ISTVÁN
DOMONKOS ISTVÁN
FEHÉR FERENC
FEHÉR KÁLMÁN
GION NÁNDOR
KONCZ ISTVÁN
KOPECZKY LÁSZLÓ
TOLNAI OTTÓ

SMITH

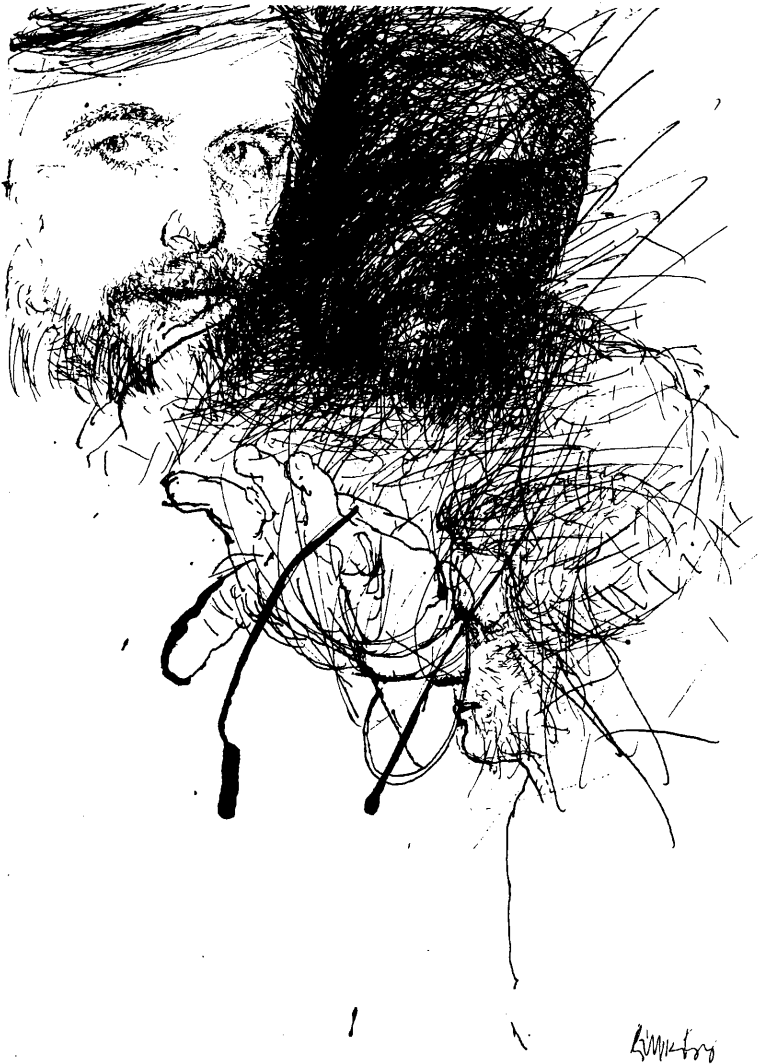

JEGYZET A PORTRÉKHOZ

Elöttem kitergetve Szajkó István jugoszláviai magyar írókról készített portrészorozata. Nézegetem őket napok óta, és mindinkább zavarban vagyok. Bármennyire is kényelmes volna: ezeket a rajzokat egyszerűen lehetetlen egyetlen minősítő jelzővel összefoglalni. A rajzok ugyanis mind határozottabban két táborba húznak. Az egyikbe a „szajkós” rajzok sorakoznak fel, s ezek a szívemhez nőttek. A másik táborral nem tudok mit kezdeni. Ezek az „ismeretlen” Szajkó rajzai, aki persze nem a szó köznapi értelmében ismeretlen. De valahogy megszoktuk, hogy a festészetben Szajkónak minden sikerül. Vagy majdnem minden. Ne kerteljünk: Szajkó viszonylag gyorsan óriási lépéselőnyre tett szert nemzedékével szemben. Gyorsan s előítéletektől mentesen, szinte magától értetődő természetességgel tanulta meg azt, amit mások lassan, éveken keresztül tanultak el, esetleg jöttek rá maguktól. Tudott és mert egyszerűsíteni, s furcsa hangulatú, letisztult képekkel lepte meg a közönséget, s férközött kegyeibe. Ezért meglepők azok a „nem szajkós” rajzok, amelyeken egy-egy arc szinte naturalista kidolgozásával annak megfogalmazására vagy éppenséggel szép megmunkálására törekedve kudarcot vall. Meglepők, mondom, mert sikertelenek, mert van közöttük egyértelmű melléfogás, de mindamellett — furcsamód — nem kiábrándítóak. Inkább erősítik amazok hitelét. Ebben a különös kettősségben keresendő ennek a portrészorozatnak a kulcsa, amellyel egyrészt a tetszetős, dekoratív, könnyed ábrázoláshoz hajlik, másrészt az indulatoktól, kölcsönhatásoktól sem mentes, lélekláttató megfogalmazáshoz. Ahol csak lerajzolta az alakot, de nem alkotott a portréval egyenértékű, öntörvényű kompozíciót, ott, ahol nem tudta saját magát is „meglátni” a másikban, ahol csak a képet kereste, nem az egyént, ott igyekezett kibontakozás nélküli vívódás maradni. A másik oldalon viszont itt van ez az alig több mint fél tucat portré, amelyeken megkapó, megdöbbenő, a másik ember teremtő átélése. Ezek azok, amelyekről valóban azt érzem, „meg kell írni őket”, s azt is tudom, hogy ez nálam lassú és körülményes munka. Mégis egyre sürgetőbbben és határozottabban ve-

tődött fel bennem a kérdés: hogyan s mit mondjak ezekről a rajzokról? Mi az, ami emlékezetesekké, igazakká teszi őket? Bőngészem az idevágó irodalmat, többnyire kitűnő művészettörténészek munkáit, s közben megkísérlem mindezt a magam tapasztalataival is tetézni — talán így megteremtődik az a többszólamú hangulat, amely e rajzok sajátja, amelynek alakját Szajkó rajzai képezik, de amelyet ugyanakkor a megörökített írók személye, a kor, az adott pillanat is gazdagít.

Tudom, csak a mű érdekes, csak az számít, egyéb körülmények legfeljebb az alkotás lélektana miatt lehetnek érdekeseek, végső soron a művön nem segítenek, nem is rontanak. Mégis legsikerültebb portréi éppen azok, ahol ez a lélektani mozzanat válik hangsúlyossá, ahol (itt nyilván szerepet játszik a személyes ismeretség is) megkísérli az embert belülről meglesni, s amennyiben ez sikerül, úgy a jellemeket kevéssel, ám feledhetetlenül varázsolja papírra. Ilyenkor eszközei a kifejezés szolgálatába szegődnek, szálkás vonalkái többé nem öncélúak, nem önmagukért vannak, hanem meggyőzően közvetítik a megformált személy jellemét. Hogy ezt megértsük, ahhoz Szajkó vonalainak „élettanát” kellene megközelíteni. Szalay Lajos mondta egy ízben, hogy „a rajz igyekszik drámai módon részt venni abban, amit mutat, a vonalaknak eszerint nincsen okuk arra, hogy ábrázoljanak, hiszen ők maguk a cselekvés”. Végső soron, leegyszerűsítve, a szóban forgó portrékat is ezek a „cselekvő, ragozható” vonalak teszik könnyedekké, igazakká. Nem egyenletes rajzok ezek, izgalmi csomópontokra bomlanak, s ugyanazt a rajzot többfajta természetű vonalhól álló „érzelmi rács” hatja át, fokozza, tompítja vagy éppenséggel semmisíti meg. Egyetlen emberről több rajzot készít, többféle megközelítéssel, olykor egyetlen lapon is többször látjuk ugyanazt a témát. Ezekben az esetekben egészen nyilvánvaló, hogy nem a téma az elsődleges, mert akkor azonos hangulatú, egyazon intenzitású rajzok keletkeztek volna, hanem a létrehozás, a megvalósítás izgalma. Vonalai nagy tömbökbe, csomókba fogják össze a látványt, fénytelen és fényes, koromló és átlátszóan tiszta felületeket szöve egymásba. A vonal így Szajkó vonala is, bármit rajzoljon, egyúttal a mozgásról, a vonalat húzó kéz mozgásáról is tudósít, s ennek lendületével tölti meg a rajzot. Érdekesmód, ha csak a vonalakat, ezek milyenségét, „cselekvőképességét” vesszük szemügyre, akkor is kiválik az elején „szajkós-nak” nevezett rajzok tábora. Ezeken látszik, hogy éberén figyelte vonalait, s míg egyfelől a rajzoló kéz szabad lendülete maradéktalanul érvényesül, másfelől a toll véletlenszerű játékán úrrá lesz a tudás. Ugyanakkor a vonalak vonulásán túl a modellt is figyelte, s ez a

nagy figyelem eredményezte a legszebb, jegyzetszerű, ám mégis befejezett egésznek ható portrékat. Amire Szajkó figyel, ami megragadja, legyen az egy jellegzetes fejtartás, egy szempár, kéz, bármi, azt kiszakítja a környezetéből, s jellegzetes, szálkás vonalival szinte körül-drótozza, könnyedén, egyöntetű pókhálóvékonysággal. Itt tetten érhető Szajkó vonalainak egyik megkülönböztető jegye: vonalai, „szálkái” legsikerültebb munkáinak soha nem az arc, a kéz, a váll formáira ülnek rá, nem nyomják azt, inkább valami mozgást sugallnak. Külön figyelmet érdemel e rajzok befejezése is: egyszerűen abbahagyja őket, csak annyit rajzol ki, amennyi elengedhetetlenül szükséges. Hogy ennek az „abbahagyásnak” mekkora ereje van, az éppen azokat a rajzokat szemlélve válik nyilvánvalóvá, ahol ezt nem tette meg, ahol végigvitte aprólékos vonaljátékait, s eredményként súlyos, élettelen tömeget kapott. „Abbahagyásos” módszeréből adódóan fontos szerep jut a fehér felületeknek, e portréknál részt kér és kap a papír fehérsége is. A bokrosodó, nyugtalanul cikázó, fejformát alakító vonalugbancok mellett a fehér felületek nyugalmat sugároznak, kiegyenlítik a feszültséget. Emberei ezáltal nem maradnak pusztán emberalakú formajátékok, hanem léttel telítődnek.

Ezúttal a sikerültebb íróportrékat közöljük. Szép és értelmes munka lenne tovább folytatni ezt a sorozatot. Számomra például azért, hogy lopva tovább figyelhessem Szajkó színeváltozásait, ahogy papírra veti, megformálja, átéli alakjait, továbbá azért, hogy újabb portrékat lássak, olyanokat, amelyekben az embernek sorsa, múltja van, s akivel csendes, szavak nélküli beszéddel el lehet beszélgetni.

P. NÁRAY Éva